

OD REPRODUKTIVNOG PREMA KREATIVNOM UČITELJU

Milan Matijević
Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
milan.matijevic@ufzg.hr

Sažetak - *Reproduktivni učitelj* radi prema modelu koji je naučio (upoznao) na fakultetu. Na fakultetu se obično uči model rada koji je desetljećima provjeravan i provjeren. Takav učitelj (ili učiteljica) radi onako kako je opisano (i propisano) u knjigama ili službenim nalogima iz ministarstva školstva. Reproductivni su i učitelji u nekim alternativnim školama jer im je glavna deviza u svakodnevnom radu: Tako je napisao ili govorio tvorac ove (alternativne) pedagogije (npr. Steiner, Montessori itd.).

Kreativni učitelj ili učiteljica je stalno u nekom akcijskom istraživanju. On ili ona shvaćaju svoj rad kao stalno istraživanje i kreiranje novih pedagoških scenarija u kojima će sudjelovati zajedno sa svojim učenicima. Takvi učitelji ili učiteljice nastoje u svakoj nastavnoj epizodi organizirati događanje učenika odnosno aktivno sudjelovanje u nekoj iskustvenoj situaciji.

Namjeru da se počne poticati osposobljavanje i pripremanje kreativnih učitelja bit će teško ostvariti uglavnom zbog nastavnika na sveučilištima koji su se „ukopali“ u nekoj didaktičkoj paradigmi koja je davno prevladana.

Korištenje postojećih škola (osnovnih i srednjih) za vježbaonice budućih učitelja je također „promašena investicija“. U tim se školama uče modeli koji godinama postoje u svim školama, tako da mladi učitelji dolaze s repertoarima ponašanja koji su već godinama predmetom kritike stručnjaka i učitelja. Na taj način nastavnički fakulteti, umjesto da mijenjaju i usavršavaju nastavnu praksu, konzerviraju postojeće stanje.

Ključne riječi. kreativni učitelji, kreativna nastava, osposobljavanje učitelja, osnovna škola

Uvod

Pitanje slobode, kreativnosti i autonomije učitelja u obveznoj školi oduvijek je zanimalo stručnjake za školstvo. Međutim, od kada postoji obvezna škola prisutno je nastojanje da se učiteljima napišu scenariji koji su poželjni u učionici. Brojne knjige koje nose naslov Didaktika iz proteklih dvije ili tri stotine godine zapravo donose naputak kako i što treba učitelj ili učiteljica raditi u učionici. Naravno, jasno je da će učenici u vrijeme toga njihova «rada» sjediti, slušati i gledati. To je lako vidjeti iz svih crteža ili fotografija učionica u proteklih stoljećima i desetljećima.

Oprema i unutarnja arhitektura tih učionica je prilagođena scenarijima koji su opisivani u didaktikama iz kojih su učili i pripremali se za «realiziranje programa» budući učitelji i učiteljice. U nekim starijim školskim zgradama još uvijek učiteljev stol stoji na povišenom mjestu kako bi njega i ono što pokazuje svi učenici bolje vidjeli.

Tisuće učiteljica i učitelja koji trenutno rade po hrvatskim školama imaju u svojoj glavi samo sliku učionice u kojoj on ili ona «realiziraju program» pričanjem i pokazivanjem pred učenicima te povremenim zapisivanjem na ploči ključnih riječi ili rečenica. Čak i najnoviju

informatičku tehniku i tehnologiju tako školovani učitelji nastoje staviti u funkciju predavačko-prikazivačke nastave.

Studenti na nastavničkim fakultetima kao obvezu iz nastave metodike trebaju «održati javno predavanje»! Nije tu samo igra riječi već stvarno događanje u učionici: nastava usmjerena na učitelja! Učitelj ili učiteljica je aktivniji(a) od učenika.

Neka pojmovna određenja i teorijska polazišta

Reproduktivni učitelj radi prema modelu koji je naučio (upoznao) na fakultetu. Na fakultetu se obično uči model rada koji je desetljećima provjeravan i provjeren. Takav učitelj (ili učiteljica) radi onako kako je opisano (i propisano) u knjigama ili službenim naputcima iz ministarstva. Reproductivni su i učitelji u nekim alternativnim školama jer im je glavna deviza u svakodnevnom radu: Tako je napisao ili govorio tvorac ove alternativne pedagogije (npr. Steiner, Montessori itd.).

Kreativni učitelj ili učiteljica je stalno u nekom akcijskom istraživanju. On ili ona shvaćaju svoj rad kao stalno istraživanje i kreiranje novih pedagoških scenarija u kojima će sudjelovati zajedno sa svojim učenicima. Takvi učitelji ili učiteljice nastoje u svakoj nastavnoj epizodi organizirati događanje učenika odnosno aktivno sudjelovanje u nekoj iskustvenoj situaciji.

Mnogi kreativni učitelji u svojim sredinama imaju neprilike. Protiv njih su kolegice i kolege jer se oni stalno „prave pametni“ i stalno nešto izmišljaju. Protiv njih su i sveučilišni nastavnici jer ne rade prema njihovim teorijama i receptima iz njihovih priručnika, jer ne kupuju niti koriste njihove udžbenike i nastavne materijale.

Namjeru da se počne poticati osposobljavanje i pripremanje kreativnih učitelja bit će teško ostvariti uglavnom zbog nastavnika na sveučilištima koji su se „ukopali“ u nekoj didaktičkoj paradigmi koja je davno prevladana (npr. na pozicijama Danilova i Jesipova, odnosno na pozicijama didaktičke paradigme u kojoj je važno za svaki sat naznačiti koji je to tip sata; „tipologija nastavnih sati“ je posebno bila na cijenjenosti kod ruskih didaktičara!). Neki od sveučilišnih nastavnika su napravili otklon od prevladanih didaktičkih modela, ali su se pozicionirali na nekoj od poznatih i priznatih teorija te ne dozvoljavaju svojim studentima nikakve otklone ili iskorake.

Veliku barijeru u poticanju kreativnosti kod zaposlenih učitelja predstavlja i biznis koji uvjetno možemo označiti sintagmom „udžbenici i priručnici“. Dakle, u hrvatskoj se stvorio jedan krug profesionalnih autora koji su izborili pozicije u jednom predmetu, ponekad u svim razredima osnovne ili srednje škole. Oni uz udžbenik koji su napisali nude (jer tako zahtijeva nakladnik) i priručnike, izvedbene planove i programe te razni multimedijски prateći materijal u kojem su svi predviđeni scenariji za planiranih 70, 105 ili 140 nastavnih sati (naravno s pripremljenim prezentacijama slikovnog materijala i radnih listova koji će poslužiti za aktiviranje učenika). Uz takve domišljene scenarije nije poželjan kreativan učitelj ili učiteljica.

Korištenje postojećih škola (osnovnih i srednjih) za vježbaonice budućih učitelja je također „promašena investicija“. U tim se školama uče modeli koji godinama postoje u svim školama, tako da mladi učitelji dolaze s repertoarima ponašanja koji su već godinama predmetom kritike stručnjaka i učitelja. Na taj način nastavnički fakulteti, umjesto da mijenjaju i usavršavaju nastavnu praksu, konzerviraju postojeće stanje.

Tabela 1: Stilovi ponašanja reproduktivnih i produktivnih učitelja i učiteljica

REPRODUKTIVNI UČITELJI / UČITELJICE	KREATIVNI UČITELJI / UČITELJICE
rado koriste konfekcijske nastavne materijale i konfekcijske pripreme za svoj rad u razredu	za svaki susret s učenicima dolaze s novim scenarijima i novim nastavnim materijalima
rado se oslanjaju na udžbenike u kojima je ponuđen cjelovit scenarij za „obradu“ novih sadržaja	Umjesto udžbenika koriste znanstvenopopularne i umjetničke tekstove za kreativne aktivnosti učenika
misle da im je stečena diploma dovoljna za cjeloživotni rad	stalno uče, (formalno i neformalno učenje)
nikad nisu poželjeli prezentirati neki svoj radni rezultat, a one koji to rade nazivaju „karijeristima“	prezentiraju vlastite metodičke scenarije, materijale i projekte na stručnim susretima
nikad nisu napisali niti objavili nikakav stručni tekst, a o onima koji to čine nemaju baš „visoko“ mišljenje	objavljaju stručne tekstove u časopisima ili na web portalima
reproduciraju godinama iste modele nastavnih aktivnosti	istražuju (akcijska istraživanja), provjeravaju vlastite ideje
nemaju ideja i nikad se ne pitaju može li se nešto raditi drukčije	uvijek imaju nove ideje za zajedničke aktivnosti s učenicima
ako i saznaju za neku novu ideju traže što jednostavniji recept za njeno ostvarenje	svaku tuđu ideju obogate i mijenjaju
ništa ih ne zanima osim „propisanog“ programa	znatiželjni – sve ih zanima, širok spektar interesa
ne znaju da postoje web portali na kojima se mogu pregledavati brojne prezentacije uradaka od strane kreativnih učiteljica i učitelja	pregledavaju tuđe ideje na internetu,
godinama ne pozele pročitati novu stručnu ili znanstvenu knjigu	čitaju najnovije knjige iz područja metodike, pedagogije i psihologije
godinama nisu uzeli u ruke neki stručni ili znanstveni časopis	prate stručne i znanstvene tekstove u časopisima,
godinama koriste iste pripreme (modele rada) bez obzira na strukturu učenika u razredu	prilagođavaju metodičke scenarije konkretnim učenicima
ne zanima ih nikakva suradnja s drugim učiteljicama i učiteljima, a na stručne susrete učitelja idu samo zato što moraju jer ih netko kontrolira i prisiljava na to	surađuju s drugim kreativnim učiteljicama i učiteljima, potiču ozračje za učenje u školi gdje rade
preferiraju frontalnu nastavu odnosno „realiziranje“ programa pred učenicima	preferiraju aktivne oblike učenja kao što su projektna i istraživačka nastava, radionice, odnosno „realiziranje“ programa shvaćaju kao događanje učenika u raznim kreativnim situacijama.

U vrijeme pisanja ovog teksta u hrvatskim osnovnim školama rade učitelji koji su studirali na dvogodišnjim ili trogodišnjim pedagoškim akademijama te oni koji su diplomirali na četverogodišnjim učiteljskim studijima na fakultetima i visokim školama. Do prošle godine u školama se mogao pronaći i poneki učitelj ili učiteljica koji su završili samo četverogodišnje ili petogodišnje srednje učiteljske škole. Kakve su razlike u njihovim kompetencijama za obavljanje složenih učiteljskih poslova? Kakve su njihove kompetencije u svezi organiziranja aktivne istraživačke ili projektne nastave, za pedagoško vođenje učenika i upravljanje razredom u skladu sa suvremenim teorijama škole, teorijama učenja ili teorijama kurikuluma? Za dvije godine u škole će se zapošljavati i učitelji/ce koji će završiti petogodišnje učiteljske studije. S kakvim (novim) kompetencijama možemo u školama očekivati te učitelje i učiteljice? Hoće li oni preferirati udžbenike s potpuno domišljenim metodičkim scenarijima ili će oni biti osposobljeni za organiziranje otvorene, razvojne, istraživačke nastave? Hoće li i oni slati stručnim suradnicima (pedagozima ili psiholozima) učenike s kojima ne mogu ostvariti zadovoljavajuću komunikaciju ili organizirati aktivnosti?

Prije stotinu godina učiteljicama i učiteljima u hrvatskim osnovnim školama je kao glavna knjiga (čitanka) korištena zbirka tekstova koju je sastavio poznati književnik Vladimir Nazor (Druga čitanka za hrvatske opće pučke škole, Beč, 1913). Osim literarnih i znanstveno-popularnih tekstova u toj čitanki nema nikakvih metodičkih preporuka ili intervencija. Očekivalo se (i tako događalo) da učitelji koji su u ono doba imali završene dvogodišnje ili trogodišnje učiteljsko školovanje kreativno domisle aktivnosti učenika uz takve tekstove. Kako bi se uz takvu čitanku snalazili današnji učitelji i učiteljice?

Za učitelje koji bi se mogli naći u takvoj situaciji ili koji namjerno biraju takve situacije poznati njemački sljedbenik pedagogije Celestina Freineta Walter Hövel i sur. (1987) navode listu od 53 ideje za aktivnosti učenika s tekstom ili pored teksta. Izdvajamo samo neke:

Strip - Izmjena (na osnovi pročitanoog teksta napiši drugi tekst drugačijeg sadržaja ali iste forme, broja redaka, riječi...

Vremepolov - radnju određenog teksta smjesti u prošlost, sadašnjost ili budućnost

U kartonu - izreži kutiju od kartona tako da dobiješ pozornicu na kojoj ćeš predstaviti ono što neki tekst znači tebi,

Jezik mladih - neki tekst prepričaj na jeziku - žargonu mladih

Ples - uz tekst pronadi popratnu glazbu i zapleši

Pantomima - predstavi tekst bez riječi, amo mimikom i gestikulacijom.

Intervju - Intervjuiraj više osoba koje su pročitale tekst

Pismo autoru - napišite pismo autoru u kojem iznosite svoje mišljenje o tekstu

Pitanja - uz tekst postavi što više pitanja koja ti padnu napamet

Dijalekti - pjesme i tekstove prevedi na neki lokalni dijalekt

(Ne)kreativni učitelji i ICT

Medijsko okruženje učenika i učitelja je u zadnjih dvadesetak godina bitno promijenjeno. U učionicama i stanovima učenika i učitelja nalazi se izuzetno moćna tehnika s izuzetno atraktivnim mogućnostima prezentacije statične i dinamične slike i crteža. Učiteljima nije jednostavno izabrati i koristiti tu tehniku i vizualne efekte koji se njome mogu izazvati. Učenici su zbog toga često izloženi pojavi koju tradicionalno označavamo izrazom «tehnicizam u nastavi» (korištenje tehnike radi tehnike, a ne radi postizanja didaktičkih efekata).

Posebne dileme kod učitelja i stručnjaka izaziva PowerPoint prezentacija te tzv. «pametna ploča» (video projektori te interaktivna virtualna ploča od različitih proizvođača, npr. *SMART Bord Interactive displays* ili *Interactive Whiteboard*). Ta nova tehnologija plijeni pozornost učiteljica i učitelja atraktivnim prezentacijama i velikim mogućnostima brzog nalaženja i korištenja atraktivnih informacija i prezentacija. Međutim, video projektor i veliki ekran interaktivne ploče slijede logiku frontalne predavačko-prikazivačke nastave u kojoj učitelj vodi glavnu riječ, a od učenika se očekuje sjedenje, slušanje i gledanje. Zato s (ne)kreativnim korištenjem te tehnologije treba biti oprezan, kako u količini vremena tako i same svrhe za korištenje te prezentacijske tehnike. Toj tehnici, odnosno tim tehničkim uređajima treba prepustiti one sekvence učenja i poučavanja gdje je ona atraktivnija i efikasnija od «živog» učitelja ili učiteljice. U mnogim drugim slučajevima bolje je odustati od te tehnike i uređaja, i osloniti se na tzv. Živu riječ učitelja ili na zapise na raznim drugim vidovima suvremenih ploča.

Nema nekog posebnog smisla prezentirati pred učenicima primarnog obrazovanja desetke slajdova koje donose samo tekst koji učenici često ne stignu niti pročitati, a kamoli o njemu razmisliti ili ga prepisati u bilježnicu. Ako učeniku treba prezentirati samo ključne

riječi kako bi mu pomogli u praćenju izlaganja, onda je učinkovitije napisati takve riječi na klasičnu zelenu ploču ili na nove bijele ploče po kojima se piše flomasterima. Također za tu svrhu mogu poslužiti i veliki plakati (tzv. *Flipchart*). Dakle, s didaktičkog i gnoseološkog motrišta može se preporučiti izbjegavanje videoprezentacija koje se sastoje samo od tekstualnih slajdova. Ti moćni i atraktivni projektori trebaju naći mjesto na nekim nastavnim situacijama kada se učenicima prikazuju atraktivne statične fotografije (npr. umjetničke ili slike iz prirode), ali samo ako projektor može prenijeti prirodne boje kakve imamo na izvornim digitalnim zapisima u računalu. Nažalost, mnogi od tih projektoru nemaju takve mogućnosti, pa učenici umjesto atraktivnih i prirodnih boja koje mogu vidjeti na zaslonu računala vide sasvim izobličene i mutne boje.

Spomenuti projektori i programi, naravno, mogu i trebaju biti jednako ili više korišteni od strane učenika, kad rade neke nastavne projekte ili istraživačke sekvence, ali i njih treba učiti logici korištenja tih projektoru i tehnologije koja je prethodno opisana iz perspektive učitelja.

Ravnatelj škola i kreativnost učitelja

U hrvatskim školama ravnateljji imaju velike ovlasti u odlučivanju. Oni odlučuju što će se u školama događati, odnosno što može, a što ne može biti predviđeno godišnjim planom rada škole. Školski kurikulumi su bogati novim projektima i prijedlozima u mjeri koju odobre školski ravnateljji. Zato je izuzetno važno da ravnateljji škola budu informirani i osposobljeni za (u)vođenje promjena u nastavu i ukupni školski život.

Samo najuporniji, kreativni učitelji i učiteljice mogu i pored nekrektivnih ravnatelja ili ravnateljica inovirati nastavni proces. Njih ne mogu u tome spriječiti niti najkonzervativniji i najrigidniji ravnateljji. Takvi su ipak rijetki!

Umirovljena učiteljica Daša Matul iz Zagreba dobitnica je prestižne Državne nagrade Ivan Filipović za kreativni rad i zalaganje na inoviranju nastavnog procesa. Ona je godinama rigidnom predmetno-satnom sustavu nastave za učenike primarnog obrazovanja nudila projektno učenje i integriranu nastavu u kojoj je likovni i umjetnički izraz učenika imao primarno mjesto. Ravnatelj škole u kojoj je radila nije bio oduševljen niti njenim novotarijama niti spoznajom da je za to nagrađena. Kada je na jednom seminaru za učitelje prikazivala nastavna rješenja koja prakticira u svom razredu neke su joj učiteljice prigovorile da nemaju vremena za raditi tako nešto jer moraju „realizirati program“!! I još su k tomu dodavali kako se plaše nepravilnosti koje bi mogli imati sa školskim nadzornicima i savjetnicima te sa svojim ravnateljima. Ona im je odgovorila kako već desetak godina tako radi i da joj nitko nije ušao u učionicu kazati kako to ne smije tako raditi. I još je dodala: Slobode u svom radu imate toliko koliko umijete uzeti!

U osnovnoj školi u Virju (Podravec, 2003) te osnovnoj školi Matije Gupca u Zagrebu (Pavlinović-Pivac, 1997) učiteljice i učitelji su imali punu podršku za mijenjanje i osuvremenjivanje nastavnog procesa. Ravnateljji/ce tih škola su i sami poticali razne projekte i pedagoška rješenja koja su izlazila izvan okvira ustaljene školske svakodnevice. Zato su učenici tih, a na sreću i mnogih drugih škola (Zarevski, 2000), imali podršku ravnatelja i šansu za obogaćivanje školskog i nastavnog života brojnim zanimljivim projektima.

Zaključak

U proteklih četvrt stoljeća više je pedagoga u Hrvatskoj upozoravalo na potrebe mijenjanja didaktičke paradigme na kojoj se temelji dominantna nastavna i školska praksa (npr. Bognar, 1991; Bratanić, 1991; Pivac, 2000). Na tragu promjena u školama i nastavnom procesu su i brojne prevedene knjige (npr. Hentig, 1997; Jensen, 2003; Stol i Fink, 2000). Ali, ako prošećemo u bilo koje doba godine po našim osnovnim školama vidjet ćemo u učionicama opremu i aranžman primjeren nastavi usmjerenoj na učenike, odnosno opremu koja pomaže učiteljeve predavačke aktivnosti.

Razloga toj situaciji je više. Većina učitelja koja danas radi u hrvatskim školama je školovana na literaturi koja zagovara nastavu usmjerenu na učitelje. Većina ravnatelja također. Najveći dio opreme je nabavljen i prilagođen predavačko prezentacijskoj nastavi. I standardi za opremanje i financiranje škola prate tu logiku. Traže se i nabavljaju projekcijski uređaji koji omogućuju velike i atraktivne slike pred učenicima. Nažalost, sadržaj tih projekcija je najčešće tekst, i to previše teksta koji većina u auditoriju ne stigne niti pročitati dok traje projekcija. Ispada da tako projiciran tekst više služi kao podsjetnik učiteljima što trebaju kazati da bi «realizirali program». Takva «realizacija programa» ne može zadovoljiti razvojne i spoznajne interese novih generacija učenika.

Niti situacija na nastavničkim fakultetima nije mnogo povoljna za kreativno ponašanje budućih učitelja. Mnogi nastavnici metodika i didaktike još uvijek se drže tradicionalne didaktike koja «znanstveno» opisuje i objašnjava što i kako trebaju raditi učitelji. Učenici trebaju učiti. Didaktike nastave usmjerene na učenike, odnosno didaktike koje znanstveno objašnjavaju kao se uči (uz pomoć suvremenih medija) još nisu napisane (u Hrvatskoj!). U svijetu postoje knjige (npr. Janssen, 2008; Jensen, 2003; Koitka, 1989; Stol i Fink, 2000) i web portali (npr. *Creative Teaching*, 2009) koji mogu pomoći kreativnim učiteljima i učiteljicama da organiziraju događanja koja su primjerenija učenicima ovog doba. Budući učitelji i učiteljice vježbaju i stječu učiteljske kompetencije u učionicama i prema didaktičkim scenarijima koji su već dugo predmetom kritike i za koje postoje bolja rješenja. Za taj problem (za tu spoznaju) rješenje bi se moglo naći u utemeljenju novih vježbaonica po uzoru na von Hentigovu Laborschule u Bielefeldu (vidi Internet izvori: *Laborschule Bielefeld!*).

Literatura

Bognar, L. (1991), Od postojeće ka inovativnoj školi. U: U potrazi za suvremenom osnovnom školom. Zagreb: Institut za pedagoška istraživanja Filozofskog fakulteta u Zagrebu, str. 9 – 16.

Bratanić, M. (1991), Pokušaj odgajanja budućih učitelja za pozitivni odnos prema inovacijama. U: U potrazi za suvremenom osnovnom školom. Zagreb: Institut za pedagoška istraživanja Filozofskog fakulteta u Zagrebu, str. 200-2005.

Hentig, von H. (1997), Humana škola. Škola mišljena na nov način. Zagreb: Educa.

Hövel, W., Vierkoetter, O. und Geuss, U. (1987). Warum nicht? (Handlungs-orientiert Literatur. Mülheim an der Ruhr: Verlag an der Ruhr.

Janssen., B. (2008), Kreative Unterrichtsmethoden: Bausteine zur Methodenvielfalt – Wegezum guten Unterricht. Braunschweig: Westermann.

Jensen, E. (2003), Super-nastava: Nastavne strategije za kvalitetnu školu i uspješno učenje. Zagreb: Educa.

Koitzka, Ch. (Hrsg.), (1989), Freinet-Pädagogik. Frankfurt: Basis Verlag.

Marlow, E. (2001), The Creative Mathematics Teacher. ERIC (ED436375)

Pavlinović-Pivac, M. (Ur.), (1997), Stvaralaštvo u školi (Zbornik radova). Zagreb: osnovna škola Matije Gupca.

Pivac, J. (2000), Inovativnom školom u društvo znanja. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.

Podravec, D. (Ur.) (2003), Radost učenja – integrirana i projektna nastava u osnovnoj školi. Virje: Osnovna škola profesora Franje Viktora Šignjara.

Stoll, L. i Fink, D. (2000), Mijenjajmo naše škole: kako unaprijediti djelotvornost i kvalitetu škola. Zagreb: Educa.

Zarevski, P. (2000), Učitelji za učitelje. Zagreb: IEP.

Internet izvori:

Creative Teaching (10. 05. 2009.)

<http://www.creativeteachingsite.com/about.htm>

Laborschule Bielefeld (15. 05. 2009)

http://www.uni-bielefeld.de/LS/laborschule_neu/index.html